

T.B.M.M.
CUMHURİYET HALK PARTİSİ
Grup Başkanlığı

Tarih : 02 Mayıs 2024
Sayı : 568

10/1226

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

Doğu Karadeniz Bölgesinde yapılan çay üretimindeki sorunların araştırılması, bu kapsamda alınması gereken önlemlerin ve politikaların belirlenmesi amacıyla Anayasa'nın 98'inci ve TBMM İçtüzüğü'nün 104 ve 105'inci maddeleri gereğince Meclis Araştırması açılmasını arz ederiz. 30/04/2024

Tahsin Ocaklı
Rize Milletvekili

Uğur Bayraktutan
Artvin Milletvekili

Elvan Işık Gezmiş
Giresun Milletvekili

Sibel Suiçmez
Trabzon Milletvekili

Mustafa Kemal Kılıçdaroğlu
Kars Milletvekili

Naci Güler
Kocaeli MV.

Serkan San
Balıkesir MV.

Ayşe Timisi Ersever
Ankara

SEMRA DİNÇER
ANKARA
MV.

İbrahim Arslan
Eskişehir MV.

Ayça Taşkent
Sakarya MV

Veledi Günoğlu
KIRKCARACI MV

K. Naci MV

R. İsa T. Nottbandt
Münir MV.

ÖZET GEREKÇE

Doğu Karadeniz Bölgesinde 205 bin üretici tarafından yapılan çay tarımı ile sanayisinde ve pazarlamasında ortaya çıkan sorunlar giderek ağırlaşmaktadır. Çaydan elde edilen gelir giderek azalmakta, bölge halkı çaydan umudunu kesmekte ve bölgeden metropollere doğru nüfus hareketi devam etmektedir.

Dünya çay üretiminde üst sıralarda yer alan ülkemizde çayın yeniden bölge halkının umudu olması, insanların doğduğu topraklarda barınabilmesine bağlıdır. Son yıllarda çay tarımında, sanayisinde ve pazarlamasında ortaya çıkan sorunları araştırmak, izlenmesi gereken politikaları belirlemek ve çay ürününü yeniden halkın geçim kaynağı yapmak için Meclis Araştırma Komisyonu kurulması gerekmektedir.

GEREKÇE

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Giresun, Trabzon, Rize ve Artvin illerinde 791 bin dekar alanda 205 bin üretici tarafından çay tarımı yapılmaktadır. Yüzde 65'i Rize'de olmak üzere 2023 yılında 1 milyon 354 bin ton yaş çay rekoltesi gerçekleşmiştir. Çoğunluğu Rize'de bulunan fabrikalarda işlenen yaş çaydan 2023'te 246 bin ton kuru çay üretilmiştir.

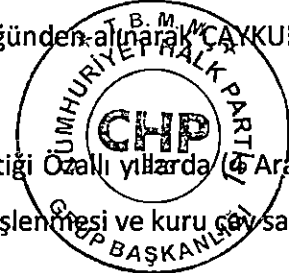
- Bölgede ÇAYKUR'a ait, biri paketlenme olmak üzere, 47 adet faal çay fabrikası vardır.
- Bölgede özel sektöre ait 229 adet çay fabrikası kurulmuştur. Faal olan özel fabrika sayısı ise 144'tür.
- 2023 yılı yaş çay rekoltesi 1 milyon 354 bin tondur.
- Bunun 591 bin 530 tonu ÇAYKUR (%43,6), 763 bin 200 tonu özel sektör (%56,4) tarafından satın alınıp işlenmiştir.
- 2023 yılında kuru çay üretimi, 107 bin tonu ÇAYKUR, 139 bin tonu özel sektör olmak üzere toplam 246 bin ton olmuştur.

Bölgedeki müstahsile yaş çayın getirisi yaklaşık 16 milyar TL'dir. Çay sektörünün bölgeye işleme, depolama, paketlenme, pazarlama dahil olmak üzere toplam 70 milyar TL'lik getirisi vardır. Bölgede yaşayan yaklaşık 205 bin ailenin tek geçim kaynağı çaydır. İnsanlar ailelerinin geçimini, çay tarımı yaparak, çay işletmelerinde çalışarak ya da bu işletmelerden emekli olarak aldıkları emekli maaşları ile temin etmektedir. Bölgede çay dışında **sanayi** hemen hemen yoktur; yılların ihmali ile **balıkçılık** bitme noktasına gelmiştir, bugüne kadar gerekli politikalar geliştirilmediğinden ve alt yapı yatırımları yapılmadığından turizm, bölge insanı için geçim kaynağı olmaktan uzaktır. Kivi, likapa, portakal, mandalina ve mısır gibi ürünlerin çayın yerine ikame edilmesi ise söz konusu değildir.

Türkiye'de çay tarımı Osmanlı'dan bu yana yapılmaktadır. Cumhuriyet döneminde ilk çay kanunu 1924 yılında çıkmış ama çay üretimi ile ilgili ilk bilimsel çalışmalar ancak 1937 yılında başlamıştır. 1940 yılında çıkarılan ikinci Çay Kanunu ile çay tarımı ve çay işletmeciliği belli kurallara bağlanmış ve ilk çay işleme atölyeleri aynı yıl Rize'de kurulmuştur. İlk modern çay fabrikası ise 1946 yılında Rize'de işletmeye açılmıştır.

1983 yılında çıkarılan 112 sayılı KHK ile Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü (Çay-Kur) adı ile bir Kamu İktisadi Teşekkülü oluşturulmuş ve çay işletmesi, Tekel Genel Müdürlüğünden alınarak ÇAYKUR'a verilmiştir.

Çay tarımının kaderini değiştiren düzenleme neo-liberal rüzgârların estdiği Özalp yıllarında (6 Aralık 1984 tarih ve 3092 sayılı Çay Kanunu) yapılmıştır. Bu kanunla yaş çayın işlenmesi ve kuru çay satışı

serbest bırakılmıştır. Böylece gerçek ve tüzel kişilere, üreticilerden yaş çay yaprağı satın alabilme, çay işleme ve çay paketlenme fabrikaları kurma imkânı tanınmıştır. Kanun, çayda devlet tekeli kaldırılmış, devlet ile özel sektörün yan yana çalışmasına olanak tanımıştır. Ancak çay tarım alanlarının belirlenmesi Bakanlar Kurulunun yetkisine bırakılmıştır. Bakanlar kurulunun belirlediği alanlar dışında çay tarımı yasaklanmış, çay tarım alanlarına giren yörelerde çay bahçesi kuracakların önceden ruhsat almaları zorunlu hale getirilmiştir.

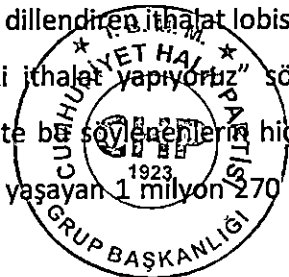
Çay müstahsillerinin sorunları 1984'ten itibaren artmaya başlamıştır. Bu tarihte özel sektör çay işletmesine girmiş ve her geçen yıl payını artırmıştır. 2023'te özel sektörün üretimdeki payı %56,4'e yükselmiştir.

Üreticiden doğrudan yaş çay alan özel sektörü bağlayan hiçbir kural yoktur; yaş çayı istediği fiyatta almakta ve istediği zaman ödeme yapmaktadır. Elbette ülkedeki ticaret ile ilgili mevzuat çay ticaretinde de geçerlidir. Ancak; örgütlü olmayan çay müstahsili çay işletmecileri karşısında zayıf ve çaresizdir. "Yaş çay" denilen taze yapraktır; zamanında hasat edilmesi ve yine zamanında satılması gereklidir. ÇAYKUR, kontenjan ve kotalar koyarak yaş çayı almayınca üretici, özel sektörün istediği şartlarda çayını satmak zorunda kalmaktadır. Yaş çayın fiyatını özel sektör belirlemekte, ödemeyi nasıl ve ne zaman yapacağına yine firmalar karar vermektedir. Üreticinin eli kolu bağlıdır ve hiçbir söz hakkı yoktur. Bu nedenle üreticinin geliri düşmekte ve mağduriyetine neden olunmaktadır.

Hiç kuşku yok ki çay müstahsilinin tek sorunu, ürününü ucuza alan ve ödemeleri zamanında yapmayan özel sektör değildir. Çay bahçeleri miras yoluyla bölünmüş, defter (ruhsat) başına ortalama 2-5 dekar çay bahçesi kalmıştır ve bu da bir ailenin geçimine yetmemektedir.

Öte yandan, yıllarca kimyasal gübre kullanıldığı için yapısı bozulan toprak verimsiz hale gelmiştir. Gübre atılmaması %50'den daha fazla verim kaybına yol açmaktadır. 2021 yılında 2.500-3.000 TL/ton olan gübre fiyatları bu yıl (2024) 16.000-18.000 TL'lere ulaşmıştır. Yüksek gübre fiyatları çay üreticisini bahçesine gübre atamaz duruma getirmiştir. Gübre fiyatlarına verilen destek ise dekar başına sadece 24 TL'dir. Bu rakam, çay üreticisinin derdine derman olmaktan uzaktır.

Türkiye'de çaycılığın önemli bir sorunu da ithalat lobisidir. *"Türkiye'de çay pahalıya mal olmakta, ayrıca Güneydoğu Asya çayına göre bizim çayımız kalitesizdir, o nedenle çay tarımına son vermek gerekir, çayın tamamını ithal edersek çok daha kârlı oluruz"* gerekçesini dillendiren ithalat lobisine ilave olarak bir önceki Tarım ve Orman Bakanı'nın, "Paramız var ki ithalat yapıyoruz" sözü, ülkemizde tarıma ve üretime bakışın sakatlığını yansıtmaktadır. Elbette bu sözlerin hiçbir gerçekliği yoktur. Doğu Karadeniz'de çay tarımı yapılmaz ise; bölgede yaşayan 1 milyon 270 bin

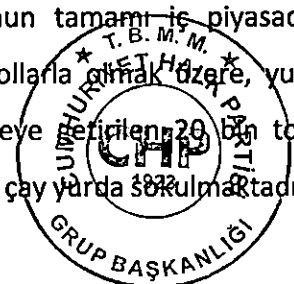
insanın büyük çoğunluğu göç etmek zorunda kalır. Bu durumun iktisadi ve sosyal maliyeti çok daha yüksektir.

Çay tarımının sorunları, çay sanayiinin sorunları ve pazarlama sorunları şeklinde üç ana kategoride irdelenmelidir. Bu sorunlar çözülmediği için bölge halkı geleceğe güvenle bakamamakta, giderek çaydan umudunu kesmektedir. Çaydan umudun kesilmesi, bölgeden batıya doğru göçü devam ettirmektedir. Rize il nüfusu 2000 yılında 365.938 iken, 2010 yılında 319.637'ye düşmüştür. TÜİK'e göre 6 Şubat 2024 itibarıyla nüfus 350.506'dır. Rize'de doğan çocuklar, geleceklerini batıdaki metropollerde veya yurtdışında aramaktadır. Çay bölgesindeki Artvin'in Arhavi ve Hopa ilçeleri ile Trabzon'un Of, Sürmene, Araklı ilçeleri ve Giresun'un Tirebolu ilçesindeki nüfus hareketi de çay bölgesinden batıya doğru göçün varlığını ortaya koymaktadır.

Türkiye'de çay üretimi yapılan alanlarda sınırlama vardır; Devlet, çay üretimini düşürme yönünde bir politika izlemektedir. Oysa dünyada çay ekim alanları ve kuru çay üretimi giderek artmaktadır. Şu an dünyada kuru çay üretimi 6 milyon tona yaklaşmıştır. Tüketim giderek artma eğiliminde olduğu için kuru çay üretimi de artmaktadır. 2022 yılında 50,1 milyar doları bulan dünya çay pazarı 2023 yılında 53,5 milyar dolara yükselmiştir ve müthiş bir rekabet vardır. Türkiye aynı zamanda 300 bin ton/yıl tüketimi ile dünyada ilk sıralarda olan bir kuru çay pazarıdır. Bu durum çok uluslu şirketlerin iştahını kabartmakta ve Türkiye'ye değişik kanallardan çay tarımından vazgeçmesi telkinleri yapılmaktadır.

Öte yandan, çay tarımında yaklaşık 40 yıldır (25 azot, 5 Fosfor ve 10 potasyum) formüllü kimyasal gübre kullanılmaktadır. Bu gübre, uzun vadede toprağın özelliğini yitirmesine neden olurken, yağmur suları ile içme sularına ve diğer bitkilere de etki ederek hem insan sağlığını hem de doğal yapıyı olumsuz yönde etkilemektedir. Artık Doğu Karadeniz toprağı bırakın yeni bir ürün, geleneksel ürünler (fasulye, domates, biber, patlıcan, salatalık...) için de elverişli değildir. 2007 yılından itibaren ÇAYKUR'un öncülüğünde 378 dekar alanda organik tarıma başlanmış, kimyasal gübre lobisinin engellemesi ve % 20 ürün kaybına yol açtığından üreticinin isteksizliği nedeniyle 15 yılı aşkın sürede 40 bin dekara dahi ulaşamamıştır. Devletin organik çay tarımına desteği yetersizdir. Son yıllarda organik üretim sözleşmeleri yenilenmemekte ve ÇAYKUR'un organik çay üretimden tümüyle vazgeçtiği anlaşılmaktadır.

Bugün Türkiye 240-300 bin ton/yıl kuru çay üretmektedir ve bunun tamamı iç piyasada tüketilmektedir. Yılda yaklaşık 50 bin ton kuru çay da, çoğu kaçak yollarla olmak üzere, yurt dışından gelmektedir. Resmi yollardan Gümrük Vergisi ödenerek ülkeye getirilen 20 bin ton dolayında yabancı çayın haricinde 30 bin ton kadar menşei belirsiz kaçak çay yurda sokulmaktadır.

Çay kaçakçılığı hem ÇAYKUR'a hem özel sektöre hem bölge insanına ekonomik yönden ciddi kayıplar yaşatmakta, halk sağlığını da tehdit etmektedir.

Türkiye, dünyada organik çay üretme imkanı olan nadir ülkelerdendir. İklim şartlarından dolayı Türkiye'de çay bahçelerinde böceklenme olmamaktadır. Hindistan, Seylan, Çin, Kenya gibi dünya çay piyasasını doyuran ülkelerin tamamındaki çay bahçelerinde böcek öldürücü ilaçlar (insektisit) kullanıldığından bu ülkelerin organik çay yapma imkanı bulunmamaktadır. Türkiye'de kimyasal gübre terk edildiğinde, ilaç vb. kimyasallar kullanılmayıp organik gübre kullanıldığında çayımız tümüyle organiğe dönüştürülebilir, dünya çay piyasasında kendisine yer bulabilir ve çay tarım alanları artırılarak bölgenin refahı yükseltilebilir. Organiğe geçişle ayrıca, Doğu Karadeniz'in toprağı tekrar eski niteliklerine kavuşacak ve bu şekilde, diğer tarımsal ürünler için de uygun hale gelecektir.

ÇAYKUR'un 2017 yılında kurulan Türkiye Varlık fonuna aktarılması, Varlık Fonundaki kuruluşların yurt dışından alınan kredilere karşılık teminat olarak gösterildiğine yönelik haberler bölge halkını tedirgin etmekte ve ÇAYKUR'un özelleştirileceğine dair endişeleri artırmaktadır. ÇAYKUR, bölge insanı için bir sigorta durumundadır. ÇAYKUR'un özelleşmesi halinde bölge halkı 1984 yılından bu yana hiç iyi sınav vermemiş olan özel şirketlerin insafına terk edilmiş olacaktır. Bu durumda, bölgeden batıdaki metropollere hızla nüfus kayması yaşanacak, hem sosyal hem de daha ağır ekonomik maliyetler ortaya çıkacaktır.

Hiç kuşku yok ki, Doğu Karadeniz'de çok önemli bir turizm potansiyeli vardır. Ne var ki, son yıllarda, bölgenin en önemli zenginliği olan dereler ve yaylalar, HES'ler ve taş ocakları yüzünden tehdit altındadır. Birçok uzman kuruluşun raporuna göre, tamamı bitirildiğinde Türkiye'nin enerji tüketiminin % 1,5'ünü bile karşılamayacak olan HES inşaatları dereleri kurutmakta, bölgenin doğal yapısını tahrip etmektedir.

Görüldüğü gibi başta Rize olmak üzere Doğu Karadeniz Bölgesi'nde; insanların geçimini sağlayarak bölgede tutabilecek çay tarımı ve turizmden başka alternatifi yoktur.

Bütün bu gerekçelerle TBMM'de bir Araştırma Komisyonu kurulup, Doğu Karadeniz Bölgesinde yapılan çay üretiminin sorunlarının araştırılması ve bu kapsamda alınması gereken önlemlerin belirlenmesi zorunluluğu vardır.

[illegible]